

به نام ایزد یکتا

In the name of God

پردیسه‌های ایرانی

فردوسهای کویری

Iranian Gardens as Desert Paradises

نگارنده :

پری ناز باستانی اله آباد

Parinaz Bastani Allahabad

کارشناس ارشد معماری

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردستان

M.Sc. in Architecture

Faculty of Azad University of Ardestan

زمستان 84

Winter of 2005

نگارنده: پری ناز باستانی اله آباد *

پردیسهای ایرانی، فردوسهای کویری

واژه های کلیدی: پرونگرایی، پردیس، تضاد، تقارن، تکرار، درونگرایی، کشش، کویر، گردش آب، هندسه

چکیده:

کویر، به عنوان نمادی از سوزانندگی و تشنگی، بخش عظیمی از سرزمینمان ایران را در بر گرفته است و به فراخور همین ویژگیها، مردمان این خطه در پی قرون متمادی با فراست و تدبیر با ناملايمات آن دست و پنجه نرم کرده اند و خشونت و سختی آن را به نرمی و ملاحظت مبدل ساخته اند. پرداخت به فن و هنر معماری نیز جزئی از آن تدابیر بی بدیل است و «پردیسها» به عنوان عضوی از اعضای بی شمار معماری سربلند این سرزمین، از جایگاه ویژه ای برخوردارند که از جوانب و دیدگاه های متفاوتی، قابل تامل، بررسی و تحلیلند. این فردوسهای کویری، به سان گوهری گرانبها بر پهنه زرگون کویر می درخشند و بر این ایده صحنه می گذارند که مردمان این خطه پر بها بر این باور بوده اند که برای پیشرفت و آبادانی، پا بر این جهان نهاده اند و آنانی که بیشترین تلاش را در این راستا به ثمر رسانند، از اجر و منزلت بیشتری در این جهان و نزد پروردگارش برخوردارند.

این مبحث سعی بر آن دارد تا تحلیلی قیاسی بر چگونگی گونه شناسی کالبدی پردیسهای کویری ایران داشته باشد و تشابهات و تفاوتهای تدابیر گذشتگان را برای هماهنگی با شرایط و ویژگیهای اقلیمی، در این بهشتهای خفته در دل کویر، بررسی نماید. اهداف اصلی این مبحث عبارتند از:

1. آیا فلسفه ای خاص در شکل گیری پردیسهای کویری تأثیرگذار بوده است؟
2. آیا عناصر مشابهی در باغهای کویری ایرانی سازنده کالبد آنها هستند؟
3. هندسه نظام دهنده عناصر تشکیل دهنده باغهای ایرانی کدام است؟
4. کیفیتهای فضایی و پیامهای مستتر در ساختار کالبدی پردیسهای کویری ایران کدامند؟

مقدمه:

پردیسهای ایرانی آفرینشی هنرمندانه در دل سوزان کویرند که چونان فرشی گهربار بر خاک تافته کویر گسترده شده اند. جویهای روان، درختان سر به فلک کشیده و سایه گستر، گلهای رنگارنگ و معطر، درختان میوه دار، صوت دل انگیز پرندگان و کوشکهای با شکوه؛ در دیاری سوزان؛ همگی تصویری زمینی، از تصویری ماورائی و یادآور تشنگی انسان و جستجوی او جهت دستیابی به ذات مقدس الهی و آسودگی در بهشت در جوار حقند.

* مهندس پری ناز باستانی اله آباد، کارشناس ارشد معماری و عضو هیئت علمی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردستان

آدرس محل کار: اردستان - میدان انقلاب - بلوار دانشجو - خیابان دانشگاه

Email: nazbast@yahoo.com

طایر گلشن قدسم، چه دهم شرح فراق
 من ملک بودم و فردوس برین جایم بود
 که در این دامگه حادثه چون افتادم
 آدم آورد در این دیر خراب آبادم
 سایه طویی او دلجویی حور و لب حوض
 به هوای سر تو برفت از یادم

حافظ

و براستی که باغهای ایرانی تکرار بهشت بر روی زمینند و چه زیبا، هنرمندانه و مدبرانه؛ معمار ایرانی؛ آرزوها، اعتقادات و تدابیر خود را به هم آمیخته و آن را چونان قابی زیبا بر پهنای کویر نهاده است. پردیسه‌های کویری در جهت تأمین شادمانی، آبادانی، براساس اعتقادات مذهبی مبتنی بر احترام بر تمام آفریده های جهان و با تکیه بر دانش با پایه معماری کویری ایرانی بوجود آورده اند؛ به گونه ای که به عنوان حد اعلای آرزوها در سایر هنرها رخنه کرده و با آنها آمیخته اند. نقش پردیسه‌ها را می توان در فرشهای ایرانی، کاشی کاریهای رنگین، نقوش ظروف لعابدار، نقاشیهای مینیاتور ایرانی و حتی شعر و ادبیات این سرزمین زیبا، مشاهده نمود. آنچنان که حافظ می فرماید:

بزرگامی دلشان چون قصر فردوس برین
 گلشنی پیرامونش چون روضه دارالسلام

عناصر باغ ایرانی

احترام به طبیعت یکی از اساسی ترین اصول معماری ایرانی است که در شکل گیری باغهای ایرانی به اوج خود رسیده است، به گونه ای که عناصر تشکیل دهنده آن، هریک عضو یا نمادی از عناصر طبیعت است. آب، نبات، گذر، دیوار، ورودی و کوشک از آن جمله اند.

1. آب

آب مظهر زندگی و سبب پاکی و طراوت است که آرامش و آسایش و سرخوشی را به انسان هدیه می دهد. از همین روی از دیرباز به عنوان یکی از عناصر مقدس در اعتقادات ایرانیان محسوب می شده بگونه ای که پیدایش آب در هر مکان آنجا را به فضایی مقدس مبدل می ساخته است. آب مهمترین و بارزترین مشخصه پردیسه‌ها است که به فرمها و شکلهای مختلف در آن تجلی می یابد. درباغهای کویری، مظهر آب به عنوان سرچشمه پیدایش باغ، و نمایش آب جزء لاینفک ساختار معماری آن است که در قالب «گردش آب»، «موسیقی آب» و «چشم نوازی آب» قابل بررسی است.

1-1. گردش آب

گردش آب در پردیسه‌ها، شور و حال و تداوم حیات است که در کالبد معماری نمایان می شود. جریانی که حس طراوت خنکا و سیرابی را به گردشگران منتقل می سازد و در حقیقت نماد تجری حیات در کالبد خاکی (معماری) است. جریانی

که بر تمام حواس پنجگانه انسان تأثیر گذار است و تا عمق روح و جان آدمی نفوذ می کند. آنچه که بر گردش و

چرخش آب در پردیسه های ایرانی تسلط دارد، همان نظام هندسی ویژه ایست که در صور زیر قابل بررسی است:

■ تأکید بر محورهای عمودی و جاری شدن آب در دو راستا به سوی چهار جهت اصلی و ایجاد چهار جوی بهشتی.

■ انطباق جریان آب بر محورهای تقارن زمینه باغ (محورهای اصلی).

■ ایجاد جویبارهای فرعی منشعب از محورهای اصلی، منطبق بر سازماندهی شبکه ای.

■ وجود شیب هم راستا با محور آب که به جریان یافتن آن کمک می کند.

2-1. موسیقی آب

صدای آب در جویبارهای روان از جمله زیباترین و آرامش بخش ترین اصوات زمینی است که چونان موسیقی ماورائی

بر گوشها زمزمه می کند و انسان را از تنشها و هیاهوی روزمرگی، به سوی خود فرا می خواند. این طنین گوش نواز در

پردیسه های ایرانی به روشهای خاصی آفریده می شود:

■ استفاده مفید از شیب طبیعی زمین در جهت جریان دادن آب در جویها.

■ ایجاد شبیه های مصنوعی به صورت آبشارهای کوچک.

■ استفاده از سنگهای سینه کبوتری (موج سنگها).

■ استفاده از فواره های سنگی یا فواره های فلزی چرخان در جهت ایجاد چرخش آب (در جویها و حوضها).

3-1. چشم نوازی آب

حض بصری از دیگر عواملی است که در معماری آب مثل ساخت پردیسه ها مد نظر بوده است که به صورت انعکاس در

آب، نرمش آب و اغراق در جلوه قابل بررسی است.

1-3-1. انعکاس در آب

تصویر بناها، آسمان، گیاهان، جمعیت انسانی و غیره در آب، همچون دو برابر شدن روی زیبا است که شاعران به

کرات از آن یاد کرده اند و می توان گفت به گونه ای شعر در معماری است. انعکاس در آب نمادی از اتصال زمین و

آسمان، و عالم ماورایی به جهان دنیوی است که به فلسفه وجودی پردیسه ها و تمثیل فردوس بودن آنها معنا و عمق

بیشتری

می بخشد، « معکوس شدن نقش و زمینه، که گویی نقشی زمینه نقشی دیگر است»¹.

2-3-1. نرمش آب

حرکت موج، امواج و قطرات حاصل از ریزش آب، یادآور حرکاتی موزون است که با پوشی زیبا، متوازن و آرام به سوی هدف و غایت هستی رهسپار است و نظاگران کویر را با خود همراه ساخته و این شادابی را به آنها منتقل می سازد.

3-3-1. اغراق در جلوه آب

آنچه که در پردیسهای کویری مد نظر معماران بوده است، هنر و تدبیر آنان در جهت بیشتر نمایاندن این در گرانبها و

حفاظت از آن است که جهت نیل به این هدف تدابیر زیر مد نظر آنان بوده است:

- استفاده از آبناها با ظاهری وسیع ولی کم ژرفا جهت جلوه آب.
- استفاده از هندسه منظم در گردش آب در سراسر پردیس با جویبارهای کم عمق.
- تراش دادن کف جویبارها و آبشارهای کوچک برای پرش قطرات آب و ایجاد کف.
- استفاده از فواره های متوالی و زیاد در طول مسیر گردش آب.

2. نبات

درختان میوه، سایه دار و گلدار و گلهای رنگارنگ از عناصر مهم باغ ایرانی هستند که فرشی هزار طرح و هزار رنگ را بر اساس نظامی خاص بر پهنه زرگون کویر آفریده اند. قرارگیری گیاهان در بستر پردیس ایرانی پیرو هندسه حاکم بر آن است:

- وجود باغچه ها بر اساس محورهای اصلی باغ.
 - ایجاد چهارباغ نشأت گرفته از تقاطع محورهای اصلی باغ.
 - باغچه بند های کوچک بر اساس تقسیم بندیهای منشعب از هندسه اصلی بر اساس سازماندهی شبکه ای
- همچنین در پردیسهای ایرانی بر اساس نوع گیاه و طول عمر آن و سازگاری آن با اقلیم، برای تأکید بر هندسه باغ تدابیر زیر مدنظر بوده است:

- در طول محور اصلی: کاشت درختان بلند.
- در حاشیه محورها: کاشت گلهای رنگارنگ و معطر.

■ حاشیه دیوار: کاشت درختان بلند.

■ رئوس باغچه بندیها: درختان طویل العمر.

■ سایر بخشهای کرت بندی ها: گلها و درختان کوتاه عمر.

تأکید بر محورهای اصلی باغ، حفظ هندسه باغ و تنوع رنگی از جمله نتایج تدابیر فوق می باشند.

3. گذر

گذر به عنوان رگ حیاتی در هر فضای معماری و شهری عمل می کند. فرد با عبور از گذر، هر آن با کیفیتهای متنوع فضایی روبرو می شود و گذر با خصوصیات متفاوت و ویژه خود، فرد را در طی طریق راهنمایی می کند. کندی و تندی حرکت، توجه به جهات مختلف، مکث یا حرکت، همه و همه از رهنمودهایی است که در این راستا به فرد القاء می شود. ویژگیهای مشترک گذرهای پردیس را می توان در موارد زیر خلاصه نمود:

■ گذرهای پردیسی گذرهایی مستقیمند نه پر پیچ و تاب، نماد راه راست که در کوتاه ترین زمان به مقصد می رسد.

■ مسیرها بر اساس محورهای اصلی باغ بوجود آمده اند که معمولاً در یک نقطه یکدیگر را قطع می کنند.

■ شیب در محور اصلی که منجر به ایجاد پرسپکتیو و وسعت مجازی می گردد.

■ گذرهای فرعی تر بر مبنای سازماندهی شبکه ای ایجار می شوند.

4. دیوار به منزله قاب

ساختن به معنای تعریف و محدود کردن بخشی از زمین و متمایز کردن آن از باقی جهات و دادن نقشی خاص به آن است. دیواره به عنوان عنصری مرزی، گستره پردیس را از فضای بیرون جدا می سازد و دو عرصه درون و بیرون از هم فاصله می گیرند و بهشت کوچک توسط قابی، محصور گشته و از خشکی و سوزاندگی کویر در امان می ماند. « کادر در بین فاصله های موجود واحدها، انباشتگی روانی ایجاد می کند و پیوندی مخفی برقرار می شود. ² دیوار نماد مرز است که هستی از آن آغاز می شود، آغاز و تولدی که به زیبایی در باغ ایرانی تجلی می یابد. « اقتضای طبیعت جنت آن است که مستور و سرّی باشد، چون با دنیای باطنی و قعرروان مطابقت دارد. ³ از ویژگیهای حصار اطراف پردیسهای ایرانی در اقلیم کویری، می توان به موارد زیر اشاره داشت:

■ فرم چهارضلعی به صورت مربع یا مستطیل.

■ مرتفع بودن دیوار به عنوان حفاظی نفوذ ناپذیر در برابر گرمای سوزان برون و حفاظت از لطافت هوای درون .

5. ورودی ها

بهشت نیز دری دارد که از طریق آن نفوذ به تمام زیبایی ها و دستیابی به تمام کمالات امکانپذیر است. ورودی مکان دگرگونی فضا و یابه گفته ای دیگر « محل واژگونی جهان است»⁴ ورودی نقشی حفاظتی دارد و فضایی است انتقالی که شاید اشارتی به برزخ باشد و تنها آنانی که اجازه دخول به مکان اصلی را دارند، از آن می گذرند، چشمی که نظاره گر بر برون و درون است. ورودی در پردیسه‌های ایرانی دارای ویژگیهای زیر است :

■ وجود یک الی چهار عدد ورودی در چهار جهت اصلی بر حصار اطراف باغ .

■ قرار گیری ورودیها بر اساس تقارن محوری و منطبق بر محورهای اصلی شکل گیری فرم زمینه باغ .

■ شاخص بودن ورودی از عنصر دیوار .

6- کوشک

کوشک به عنوان مأوای اصلی باغ ایرانی، تمرکز و توجه را به سوی خود جلب می نماید و در واقع تمامی اجزاء در جهت آرامش و آسایش و به اوج رسیدن این مکان گرد هم آمده اند . کوشک پیام سکون را در بر دارد که با تدابیر خاصی این پیام القاء می گردد:

■ قرار گیری در محل تقاطع دو محور اصلی باغ .

■ قرار گیری کوشک در مرتفع ترین سطح زمین .

■ برآمدن خط آسمان کوشک از زمین .

■ مکانیابی آبنماها پیش روی کوشک به عنوان نقطه مکث .

■ انعکاس تصویر کوشک بر آبنما .

■ قرار گیری باغچه اصلی به عنوان نقطه مکث در جلوی کوشک، منطبق بر محورهای اصلی باغ .

■ جهت گیری محورهای آب روی به سوی کوشک .

کوشک جزئی لاینفک از باغ است و گویی باغ در بناهای کوشک و کوشک در فضای باغ امتداد یافته است. کوشکها در پردیسه‌های کویری ایران خصلتی دوگانه دارند. آنها برونگرایی و درونگرایی را توأمآ القاء می کنند و با این بیان پارادوکسی؛ رمز آلودگی حیرت آوری را به گردشگر باغ القاء می نمایند.

1-6. درونگرایی کوشک

درونگرایی از اصول مهم اولیه در شکل گیری معماری ایرانی است که اصول فلسفی و عوامل اقلیمی در ایجاد آن مؤثر بوده اند. « درونگرایی در جستجوی حفظ حریم محیطی است که در آن شرایط کالبدی با پشتوانه تفکر، تعمق و عبادت به منظور رسیدن به اصل خویش و یافتن طمأنینه خاطر و آرامش اصیل در درون، به نظمی موزون و متعالی رسیده است. »⁵ درونگرایی در کوشکها به صورت تأکید بر مرکزیت ظهور می کند، مرکزیتی که عناصر پراکنده را به وحدت مرکزی مبدل می سازد. این تأکید در قالبهای زیر قابل مشاهده است:

- تأکید بر مرکزیت بر اساس تقسیم چهار بخشی مربع یا هشت ضلعی.
- تأکید بر مرکزیت با بوجود آمدن فضای وسیع و مرتفع در محل تمرکز.
- تأکید بر مرکزیت با طراحی آبنا و کشاندن مسیر آب به مرکز کوشک.
- تأکید بر مرکزیت با گشودگی سقف در محل تمرکز و ورود نور به فضا و اجازه دید به آسمان.
- ایجاد ایوانهایی در داخل بنا با قابلیت دید به مرکز فضای معماری کوشک.

2-6. برونگرایی کوشک

ظهور کوشک به صورت عنصری برونگرا در زمینه پردیس قابل بررسی است:

- ایجاد بناهایی بر مبنای هندسه ای ویژه، به شکل هشت بهشت یا معکب شکل یا معکب مستطیل شکل، دید به چهار سو و یا هشت سو را ایجاد می کند.
- وجود ایوانهایی با دید به نقاط مختلف پردیس.

جانمایی کوشک از دیگر خصوصیات مشترک قابل توجه در پردیسه‌ها است که در زمینه هایی با فرمهای مختلف، قابل بررسی است.

3-6. جانمایی کوشک

■ در زمینه مربع کوشک معمولاً در وسط همراه با دید به چهار سوی باغ است. (به صورت متقارن)

■ در زمینه مستطیل شکل جانمایی کوشک در دو حالت مشاهده می شود:

- قرار گیری بر محور تقارن دیواره باغ .

- قرار گیری در محدوده $\frac{1}{3}$ محور طولی باغ (به صورت متقارن).

به غیر از کوشک اصلی ، فضاها و بناهای فرعی تری نیز گاهاً در پردیسهها به صورت فضاها ی خدماتی وجود دارند که معمولاً در حاشیه دیوار و به دور از تمرکز و توجه خاص ، قرار گرفته اند .

هندسه نظام دهنده و فلسفه شکل گیری پردیسهای ایرانی

آنچه که در نظر نخست در بررسی عناصر تشکیل دهنه باغ ایرانی قابل توجه است ، تسلط نظم هندسی ویژه ای است که بر آمده از اصول اعتقادی و فلسفی مردمان این سرزمین است . هندسه ای که ملموس و قابل رؤیت نیست بلکه نظامی است در جهات کنترل فضاها و عناصر مختلف⁶ . هندسه ای مندل وار⁷ که بر تمام اجزاء احاطه دارد و در آمیختن و کنار هم نظام گرفتن عناصر براساس آن است . این هندسه وحدت و تنوع را در کنار هم قرار می دهد تا زیبایی را در پی داشته باشند.⁸ هندسه مندل وار، بر مبنای شکلهای مربع و هشت ضلعی است که توسط خطوط افقی و عمودی موازی با اضلاع شکل ، تقسیم می شود . خطوط افقی ، نمایانگر وقار؛ خطوط عمودی، نشانگر پایداری و ماندگاری است ، و عدد چهار عددی است مقدس و کیهانی به عنوان تمثیلی از چهار فصل، چهار عنصر سازنده جهان ، چهارجوی جاری در بهشت و چهار جهت آسمان. این هندسه تشکیل هسته ای مرکزی را می دهد که با تکیه بر اصل کثرت گرایی، تداوم و گسترش می یابد، گسترشی که هیچگاه پیوند اجزا را از مرکز ثقل ، گسیخته نمی سازد. تطابق این هندسه فلسفی را در پردیسهای ایرانی در صور زیر می توان نظاره گر بود: (پیوسته شماره 1، 2، 3 و 4)

■ شکل گیری زمینه باغ بر مبنای مربع یا مستطیل به عنوان فرمی زمینی و خاکی .

■ تقسیم بندی بستر باغ بر مبنای دو محور عمود بر هم و ایجاد چهارجوی و یا چهارباغ .

■ استفاده از خطوط مستقیم عمود بر هم در طراحی باغ و ارائه تقسیمات تسلسوار چهار بخشی در چهارباغها .

■ تأکید بر اصل تقارن در جهت تأکید بر عنصری خاص (کوشک) که خود مفاهیم تکرار و تأکید را در بر دارد.

■ شکل گیری فضای کوشک و تقسیم بندی های فرعی فضایی آن بر مبنای هندسه مسلط بر کل باغ.

پیامهای مستتر در ساختار پردیسهای کویری ایرانی

عناصر کالبدی پردیسهها براساس هندسه و اصول اعتقادی و فلسفی ایرانیان گرد هم آمده اند که این آرایش فضایی ، واژه های فضایی متفاوتی را ارائه می دهد و گرد هم آمدن این واژه ها براساس نظم وهدفی ویژه پیامهای حرکت و سکون را با ساختارهای کیفی متنوعی بر گردشگران باغ القاء می کنند. پیام حرکت، معنای پویایی ، جهت یابی ، زندگی و تلاش برای رسیدن به هدف ؛ و پیام سکون ، معنای توجه ، تمرکز ، تفکر ، تأمل و آرامش را دربردارد. واژه ها و مفاهیم موجود در ساختار کالبدی پردیسهای ایرانی رامی توان به صورت زیر دسته بندی کرد :

1. تکرار

تکرار مفاهیم شباهت و همسانی را درخود مستتر دارد. تکرار در بسیاری از دیگر مفاهیم پایه معماری ظاهر می شود.⁹ تکرار در پردیسهای ایرانی توسط بسیاری از عناصر ظهور می یابد بگونه ای که با حواس مختلف انسان قابل درک است :

■ تکرار فواره های آب در جویبارها .

■ تکرار آبشارهای مصنوعی در محور اصلی و در امتداد شیب پردیس .

■ تکرار باغچه بندیها و کرت بندیها.

■ تکرار گیاه و نبات .

■ تکرار گشودگیها در نمای کوشک .

■ تکرار نهفته در هندسه متقارن پردیس.

2. تقارن¹⁰

تقارن بارزترین و گویاترین جلوه تعادل است که در طرح اغلب پردیسهای ایرانی مشهود است . تقارن موجب خشنودی از تعادل و قدرت است که به سادگی نوعی وحدت را ایجاد می کند، وحدتی در عین کثرت . تقارن در پردیسهای کویری ایران به صور زیر قابل مشاهده است :

■ تقارن در جانمایی عناصر مختلف در زمینه پردیس.

■ تقارن در ساختار کوشک.

■ تقارن در فرم آبناها.

■ انعکاس تصویر کوشک و زمینه اطراف آن در آب.

3. پیوستگی

پیوستگی کیفیتی است از مبانی اولیه روانشناسی ادراک که براساس ارتباط پیوسته عناصر فضا و جوش خوردن آنها به هم پدیدار می شود. مشابهت و نزدیکی از اصولی روانشناسی ادراکند که به ایجاد مفهوم پیوستگی کمک می کنند. از ویژگیهای پیوستگی آن است که استقلال اجزاء را کاهش داده و شاخص ترین عنصر را در کل مجموعه مطرح می سازد و « با تبدیل تدریجی شلکها جایگزین استقلال نسبی عناصر می شود.»¹¹ پیوستگی پیام حرکت را در بردارد، حرکتی که با مفهوم تدریج ادغام شده است. در پردیسهای ایرانی کیفیتهای متنوع فضایی، بدون گسیختگی، تنوع و تحول را براساس اصل پیوستگی به هم مرتبط می سازند. این مفهوم در باغ های ایرانی توسط تمام حواس پنجگانه قابل ادراک است. نسیم، صوت آب و آوای پرندگان، شمیم معطر گلها، بوی نای خاک آمیخته به آب، هم مأوایی رنگهای متنوع و متضاد با ترکیب بندی متعادل و قرارگیری فرم های مختلف و ریز و درشت در کنار هم، همگی بیانگر رابطه تنگاتنگ عناصر بوجود آورنده پردیسهها هستند که با تفکری ژرف و نظمی شگرف گردهم آمده اند تا سیالیت و پیوستگی فضا را به آرامی و بدون خدشه بر حرکت آرام رهگذر باغ، به او منتقل سازند و گذر از مدخل ورودی ها و مرز را به امنیت و آرامش مأوای کوشک مبدل سازند. پیوستگی عناصر در باغهای ایرانی، تأکیدی بر یکپارچگی و وحدت اضداد است، امتدادی که به دیواره باغ؛ که گسستگی و تضاد درون و برون را ممکن می سازد؛ ختم می شود.

4. تضاد

آنچه که در باغهای ایرانی قابل تأمل است، آفرینش بهشتی است مملو از آرامش، درمیان جهانی پرتب و تاب؛ تضادی که پیدایش آب، سرچشمه وجودی آن است. طراوت و سرسبزی در برابر خشکی و پژمردگی، سیراب شدن در تقابل با تشنگی، خنکی در مقابل سوزاندگی، نظم هندسی در برابر نظم ارگانیک، هزار رنگ مقابل تک رنگ و پرنقشی در برابر سادگی، همه و همه تضادی را نمایان می سازند که بدون وجود یکی دیگری بی معناست. این دو نقطه متضاد را

تنها مرزی از هم جدا می سازد که با عبور از آن می توان تولدی دوباره را تجربه نمود.¹²

5. کشش

کشش تلاشی است که از جاذب و شاخص بودن ناشی می شود که خود منشعب از تفاوت است. کشش پیام آغاز حرکت را در بر دارد و فرد را به سوی هدف غایی می کشاند، پوشش و حرکتی که در نهایت به مکث، تأمل و آرامش و تفکر در دل هدف می انجامد. این قطبیت و شاخص بودن در پردیسه‌های ایرانی از سوی کوشک اعمال می شود که تمام گذرها و حرکات را به سوی خود فرا می خواند، فراخوانی که با استفاده از تدابیری ویژه اعمال می شود:

- برپایی بافتی متفاوت از بافت طبیعت اطراف تحت عنوان کوشک.
- تفاوت خط آسمان کوشک نسبت به محورهای کششی (مثل محورهای اصلی گردش آب و یا گذر).
- سمت گیری محورهای اصلی پردیس به سوی کوشک و جانمایی کوشک در محل تقاطع آنها.
- جانمایی کوشک اصلی در منطقه رفیع تر در پردیسهایی که از شیب زمین استفاده شده است.
- ساخت متقارن کلیت بنای کوشک در ارتباط با محورهای اصلی پردیس که این تقارن مفهوم تأکید و شاخص را در خود مستتر دارد.
- وجود آبنمای وسیع پیش روی کوشک که به عنوان نقطه بعد از حرکت خطی جویبار جلوه می کند.
- انعکاس نمای کوشک در آبنما و تأکید بیشتر بر کوشک.
- ساخت کوشک بر اساس مفهوم تقارن و تأکید بر مرکزیت که با شکل گیری فضای تالار مانند رفیع، گاه با طاق گنبدی همراه است، و یا آبنمایی در آن شکل گرفته است و یا با شعاعی از نور روشنایی را پس از طی تاریک به یکباره ارزانی می دارد.
- استفاده از آب که خود به تنهایی همچون مغناطیسی است که فضا را قطبی می سازد و در نهایت به آبنمای وسط کوشک می انجامد.
- ایجاد قابی از آب گرداگرد کوشک، جهت تأکید بیشتر بر آن.

و حاصل سخن آنکه

پردیسه‌های ایرانی تکرار بهشت بر روی زمینند که به سان فرش‌های زیبا بر بستر کویر جای گرفته‌اند. آنچه که در بررسی

ساختار کالبدی پردیسه‌های کویری ایران درمی‌یابیم، وجود شباهت‌های بیشمار است:

- تشابه در عناصر سازنده، شامل آب، نبات، گذر، دیوار، ورودی و کوشک.
- تسلط نظام هندسی نمادگرایانه بر فرم زمینه و جانمایی عناصر سازنده باغ‌های ایرانی که برگرفته از اصول اعتقادی و فرهنگی است.
- وجود واژگان فضایی مشابه پردیسه‌های ایرانی، مانند: تکرار، تقارن و شاخص؛ و کیفیت‌های فضایی مشابه همانند: تداوم، تضاد و کشش.

این همسانها همگی حکایت از وحدت فکری و اعتقادی بوجود آورندگان پردیسه‌های ایرانی دارند. احترام به ارزش‌های والای انسانی، همزیستی مسالمت آمیز و توجه به محدودیت‌های اقلیمی با طبیعت ریشه آن است، و آنچه که فردوس‌های کویری ایران کهن را پدید آورده‌اند، در هم آمیخته شدن اعتقادات، نمادگرایی، علوم هندسه و ریاضیات، تدبیر و دانش به روز معماری است؛ اصولی که در ایجاد تمام معماری این سرزمین زیبا به کار رفته‌اند و راز پایداری و پابرجایی این درهای گرانبها بر پهنه زرگون کویر را در خود نهان دارند. لذا برای ایجاد معماری ماندگار، این اصول می‌توانند به عنوان الگویی ارزشمند برای شکل دهی به آرزوها، اعتقادات، تفکرات، ایده‌ها و ابتکارات معماران عصر حاضر سرزمینمان ایران استفاده شوند؛ هدفی که با ارزش نهادن به اصول اعتقادی و انسانی، احترام به محیط زیست و طبیعت، توجه به اقلیم منطقه و با تکیه بر ابزار دانش نوین معماری و ساختمان سازی، دست یافتنی است.

پانوشتها :

1. فون مایس ، پ.؛ عناصر معماری از صورت تا مکان ؛ ترجمه فرزین فردانش ، چاپ اول ، (تهران ، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، 1384) ، ص 26.
2. کپس ، ج.؛ زبان تصویر ؛ ترجمه فیروزه مهاجر ، چاپ چهارم ، (تهران ، انتشارات سروش ، 1382) ، ص 48.
3. بورکهارت ، ت.؛ هنر مقدس (اصول و روشها) ؛ ترجمه جلال ستاری ، چاپ اول ، (تهران ، انتشارات سروش ، 1369) ، ص 148 .
4. فون مایس ، پ.؛ عناصر معماری از صورت تا مکان ؛ ترجمه فرزین فردانش ، چاپ اول ، (تهران ، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، 1384) ، ص 153 .
5. دیبا ، د.؛ الهام و برداشت از مفاهیم بنیادی معماری ایران ؛ فصلنامه معماری و فرهنگ ، سال اول ، ش 1 ، (تابستان 1378) ، ص 97 و ص 98.
6. عمومی ، م.؛ معماری ، الگو ، نظم ؛ چاپ اول ، (اصفهان ، نشرخاک ، 1376) ، ص 65.
7. اردلان ، ن. ؛ و بختیار ، ل.؛ حس وحدت ، سنت عرفانی در معماری ایرانی ؛ ترجمه حمیدشاهرخ ، چاپ اول ، (اصفهان ، نشرخاک ، 1380) ، ص 25 ، ص 30.
8. گروتوری ، ک.؛ زیبایی شناسی در معماری ؛ ترجمه دکتر جهان شاه پاکزاد و مهندس عبدالرضا همایون ، چاپ دوم ، (تهران ، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، 1383) ، ص 118.
9. در مفاهیمی مانند تقارن ، ریتم و تدریج به نوعی با مفهوم تکرار روبرو می شویم .
10. تقارن مطلق در ساختار پردیساها موجود نیست و تقارن یاد شده در ارتباط با کلیت طرح پردیساها است . تفاوت در کاشت گیاهان ، تفاوتی در جانمایی ، فرم و یا ابعاد آنها و باغچه بندی ها از آن جمله اند .
11. فون مایس ، پ.؛ عناصر معماری از صورت تا مکان ؛ ترجمه فرزین فردانش ، چاپ اول ، (تهران ، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، 1384) ، ص 84 .
12. تضاد به معنای مقابله ساختار معماری با محیط اطراف نیست و یکی از اصول معماری ایرانی انتطابق معماری با محیط و اقلیم پیرامون است .

فهرست منابع :

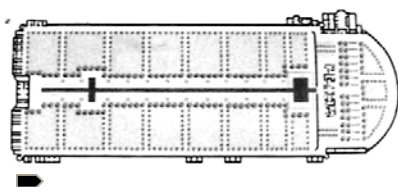
1. اردلان، ن. و بختار، ل.؛ حس وحدت ؛ ترجمه حمید شاهرخ ، چاپ اول ، اصفهان : نشر خاک ، 1380.
2. بورکهارت ، ت.؛ هنر مقدس (اصول و روشها) ؛ ترجمه جلال ستاری ، چاپ اول، تهران :انتشارات سروش ، 1369
3. پیرنیا ، م.؛ معماری اسلامی ایران ؛ چاپ اول ، تهران : دانشگاه علم و صنعت ایران، 1371.
4. جواهریان؛ ف. ، «حس مکان در باغ ایرانی و باغ ژاپنی» ، نشریه معمار ، شماره 28 ، آذر و دی 1383.
5. دانشدوست ، ی. ؛ طبس شهری که بود (باغهای طبس)؛ چاپ اول، تهران : انتشارات سروش، 1369 .
6. سلطانزاده ، ح.؛ فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران؛ چاپ اول، انتشارات شهرداری ایران، 1372.
7. سلطانزاده ، ح. ؛ فضاهای شهری در بافتهای تاریخی ایران؛ چاپ اول، تهران : انتشارات دفتر پژوهشهای فرهنگی (وابسته به مراکز فرهنگی- سینمایی) ، 1370.
8. شاهچاغی، آ. ، «پارادوکس باغ ایرانی» ، نشریه معمار ، شماره 27 ، مهر و آبان 1383.
9. عمومی ، م. ؛ معماری، الگو، نظم ؛ چاپ اول، اصفهان : ، نشر خاک ، 1376.
10. فون مایس .پ. ؛ نگاهی به مبانی معماری از فرم تا مکان ؛ ترجمه دکتر سیمون آیوازان ، چاپ اول ، تهران ، دانشگاه تهران ، 1383 .
11. فون مایس .پ. ؛ عناصر معماری از صورت تا مکان ؛ ترجمه فرزین فردانش ، چاپ اول ، تهران : دانشگاه شهید بهشتی ، 1384 .
12. کپس ، ج. ؛ زبان تصویر ؛ ترجمه فیروزه مهاجر ، چاپ چهارم ، تهران ، انتشارات سروش ، 1382 .
13. گروتو، ی. کئ؛ زیبایی شناسی در معماری ؛ ترجمه دکتر جهانشاه پاکزاد و مهندس عبد الرضا همایون ، چاپ دوم ، تهران : مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی ، 1383 .
14. معماریان ، غ. ، «سیری در مبانی نظری معماری» ، چاپ اول ، تهران، نشر سروش دانش، 1384 .

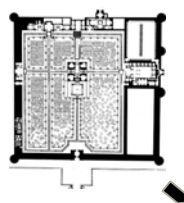
پیوستها

پیوست 1:

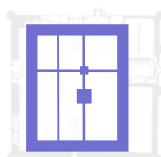
باغ شاهزاده-ماهان (کرمان)

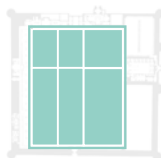
باغ فین-کاشان

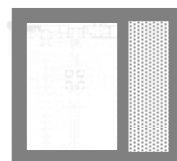
گردش آب

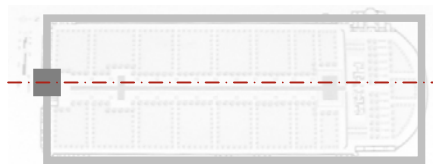
باغچه بندی

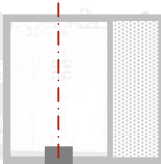
دیوار

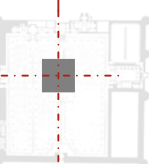
گذر

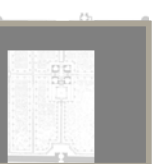
ورودی

فرم و جانمایی کوشک

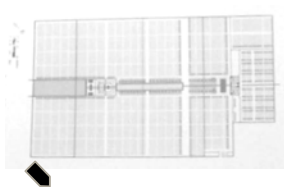

جانمایی فضاهای خدماتی

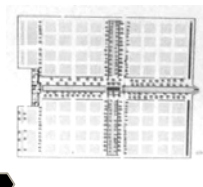

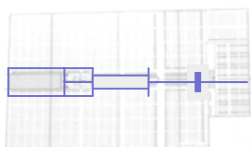
پیوست 2:

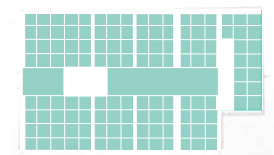
باغ ارم - شیراز

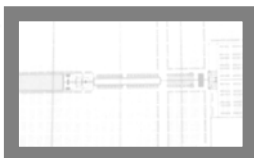
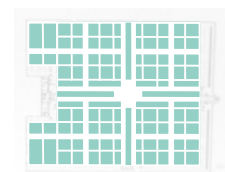
باغ گلشن - طس

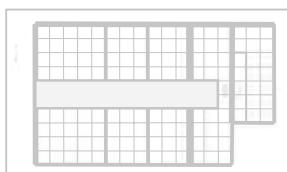
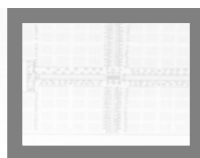
گردش آب

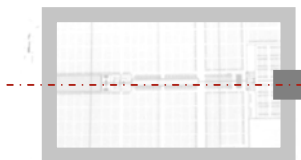
باغچه بندی

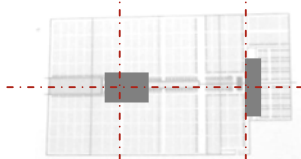
دیوار

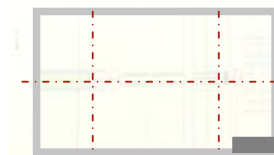
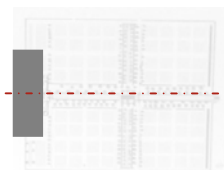
گذر

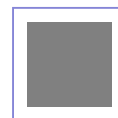
ورودی

فرم کوشک و جانمایی کوشک

جانمایی فضاهای خدماتی

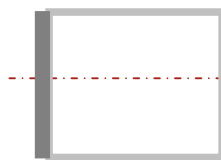
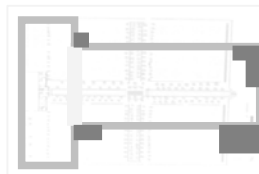
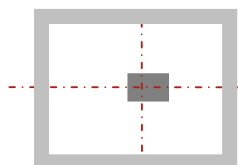
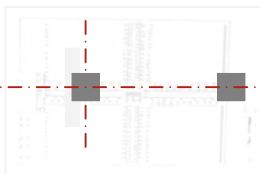
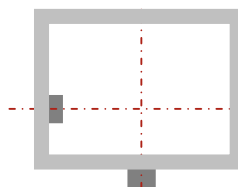
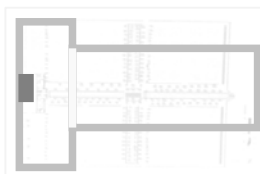
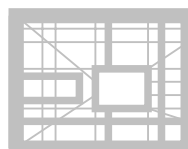
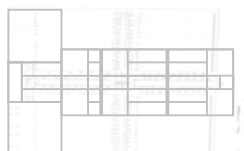
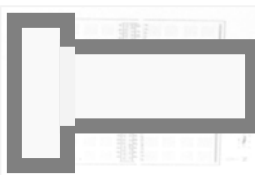
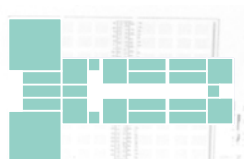

باغ دولت آباد-یزد

باغ چهلستون-اصفهان

پیوست 3:

گردش آب

باغچه بندی

دیوار

گذر

ورودی

فرم گوشک و جانمایی

گوشک

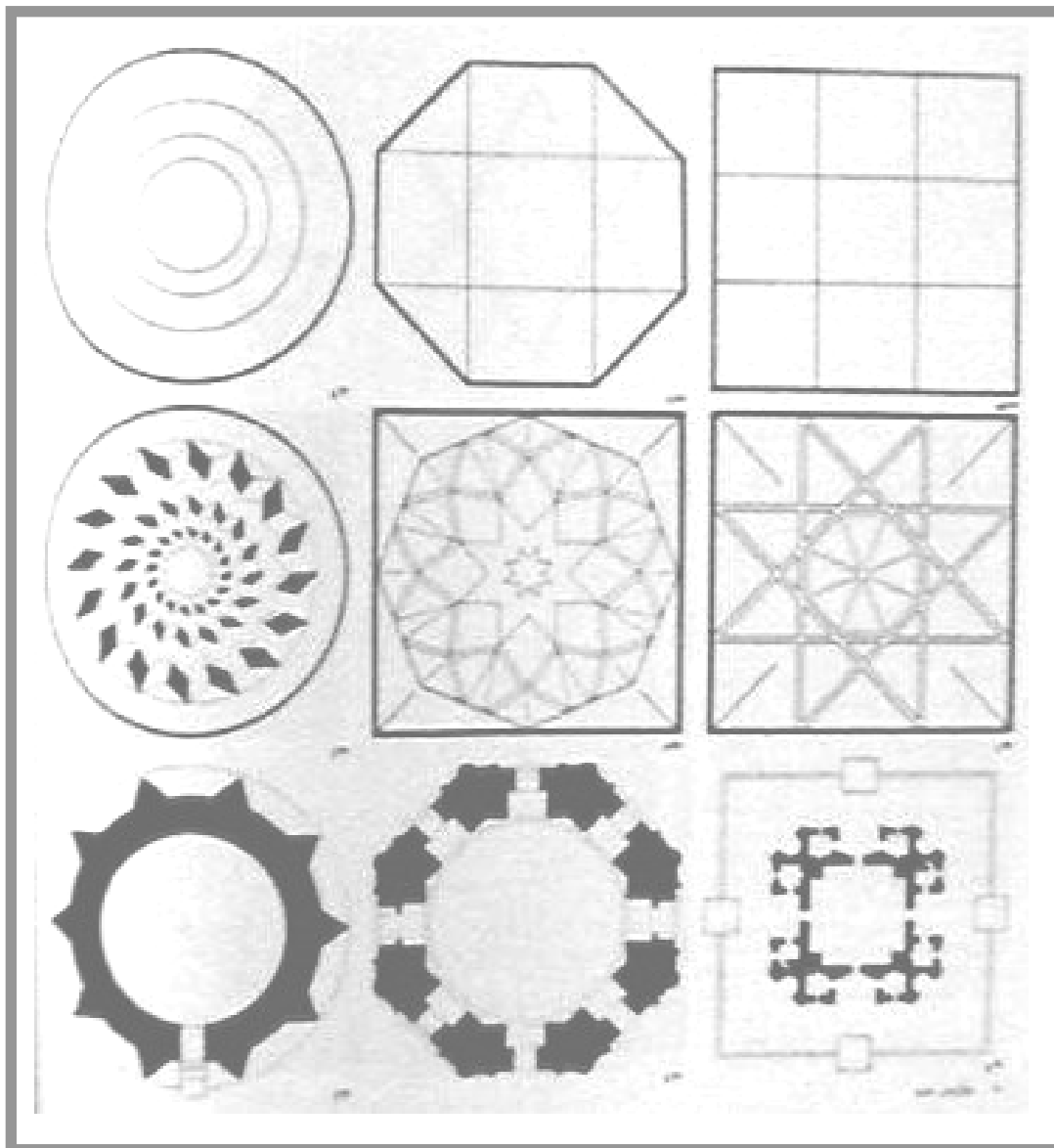
جانمایی فضاهای خدماتی

پیوست 4: مندل

1. مندل متشکل از چهار مربع (مسجد جامع، اصفهان - بعه خواجه ربیع، مشهد)
2. مندل هشت گوشه (مسجد جامع، اصفهان - طرح کوه سنگی، نزدیک کرمان)
3. مندل مدور هم مرکز (تربت شیخ جام، گل و بته هندسی - طرح گنبد قابوس)

Iranian Gardens as Desert Paradises

Parinaz Bastani

KEY WORDS: extraversion, garden, contrast, symmetry, repetition, introversion, attraction, desert, water-circulation, geometry

Abstract:

Desert, as a symbol of sweltering and thirstiness, has engulfed a large part of our country, Iran. Because of these characteristics, during prolonged centuries, the people of this region have struggled against its hardships with wisdom and tact. They changed its harshness and roughness into smoothness and softness. The architectural art and skills are also a part of this singular cleverness. As members of large numbers of Iran's honored architecture, "Gardens" have a special status which can be analyzed from different angles. These desert paradises glitter as precious jewelries on the desert's golden area and confirm the fact that the people of this valuable area believe that they are born to make progress and to make the earth habitable. They also believe that those who do their best in this regard will have grater reward bestowed on them by God.

The aim of this article is to have comparative analysis of the structure of typical Iranian gardens and to investigate the similarities and differences in the opinions of our ancestors regarding climatic conditions of these gardens.

The main purposes of this article are as the follow:

1. Is there any special philosophy for forming Iranian desert gardens?
2. Are there similar elements in the construction of Iranian desert gardens?
3. Which geometry regulates the elements of Iranian desert gardens?
4. What are the spatial characteristics and hidden messages of the construction of Iranian desert gardens?